

Aydan İlkin məmmədli

Prezident yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası, magistr

DÜNYA BANKININ İNSAN KAPİTALI İNDEKSİ ÜZRƏ ÖLKƏLƏRARASI TƏHLİLİ (AZƏRBAYCAN DA DAXİL)

Xülasə

Dünya Bankı, 2018-ci ildə İnsan Kapitalı İndeksini (HCI) təqdim edərək, ölkələrin təhsil, sağlamlıq və iş gücü məhsuldarlığına əsaslanan inkişaf səviyyəsini ölçür. HCI, uşaqlıq dövrü sağlamlığı, təhsil keyfiyyəti və iş gücünün bacarıqları kimi göstəriciləri əhatə edir. İndeks 0 ilə 1 arasında dəyişir və daha yüksək dəyərlər yüksək insan kapitalına işarə edir. Yüksək inkişaf etmiş ölkələr, məsələn, Finlandiya, Norveç və İsveç, yüksək HCI səviyyələrinə sahibdir. Bu ölkələr, təhsil və sağlamlıq sahələrinə ciddi sərmayələr yatırmış və bu sahələri inkişaf etdirmişdir. Azərbaycanda isə HCI təxminən 0.64-dür, bu da ölkənin insan kapitalı sahəsində inkişaf potensialının olduğunu göstərir. Azərbaycan, təhsil və səhiyyə sahələrində müəyyən irəliləyişlər əldə etmiş olsa da, bu sahələrdə daha çox islahat və sərmayə qoyuluşuna ehtiyac duyulur. Azərbaycanda təhsil sahəsində müxtəlif islahatlar həyata keçirilib, amma kənd yerlərində təhsil keyfiyyəti hələ də aşağı səviyyədədir. Sağlamlıq sektoru da müsbət inkişaf göstərsə də, tibbi xidmətlərə çıxış bölgələrdə qeyri-bərabərdir. Gələcəkdə bu sahələrə daha çox investisiya qoyulmalı və islahatlar dərinləşdirilməlidir ki, Azərbaycan, daha yüksək bir insan kapitalı səviyyəsinə çataraq iqtisadi inkişafını sürətləndirə bilsin.

Açar Sözlər: İnsan kapitalı, Dünya Bankı, İnsan Kapitalı İndeksi, təhsil, səhiyyə, sağlamlıq

JEL: L26; L52; L60

UOT: 338.36:338.33

DOI: <https://doi.org/10.54414/ICBH1139>

Giriş

İnsan kapitalı, bir ölkənin iqtisadi və sosial inkişafının əsas təməl daşlarından biridir. Bu anlayış, insanların bilik, bacarıq və sağlamlıq kimi keyfiyyətlərini əhatə edir və cəmiyyətin ümumi rifahını yüksəltməkdə mühüm rol oynayır (Dünya Bankı, 2023). Dünya Bankı, 2018-ci ildən etibarən ölkələrin insan kapitalı səviyyələrini ölçmək məqsədilə İnsan Kapitalı İndeksini (HCI) təqdim edib. HCI, bir ölkənin gələcək iqtisadi inkişaf potensialını qiymətləndirmək üçün təhsil, səhiyyə və iş gücü kimi əsas amilləri nəzərə alır (Dünya Bankı, 2023).

Bu indekdə yüksək yer tutan ölkələr, öz vətəndaşlarının təhsil və sağlamlıq sahələrində yüksək səviyyəyə çatmasına diqqət ayırmış və bunun nəticəsində əmək bazarında daha məhsuldar iş gücünə sahib olmuşlardır. Məsələn, Finlandiya və İsveç kimi ölkələr, təhsil və səhiyyə sistemlərində yüksək investisiyalar edərək insan kapitalını ən yüksək səviyyəyə qaldırıblar (Dünya Bankı, 2023). Lakin bəzi inkişaf etməkdə olan ölkələr, o cümlədən Azərbaycan, insan kapitalı sahəsində

hələ də müəyyən çətinliklərlə qarşılaşır. Azərbaycanın HCI səviyyəsi digər inkişaf etmiş ölkələrlə müqayisədə daha aşağıdır, buna baxmayaraq, son illərdə təhsil və səhiyyə sahələrində aparılan islahatlar müsbət inkişafı işarə edir (Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, 2023).

Bu məqalə, Dünya Bankının təqdim etdiyi İnsan Kapitalı İndeksini təhlilini təqdim edir və Azərbaycanın bu indekstdəki yerini, inkişaf sahələrini və gələcək perspektivlərini araşdırır. Məqsəd, ölkəmizin insan kapitalı potensialını artırmaq üçün təhsil və səhiyyə sahələrində atılacaq addımları müzakirə etməkdir.

Ədəbiyyat Xülasəsi

İnsan kapitalı ilə bağlı bir sıra tədqiqatlar, bu sahənin iqtisadi inkişaf və sosial rifah üzərindəki vacib rolunu ortaya qoymuşdur. Bu araşdırmalar təhsil, səhiyyə və texnoloji inkişafa dair müxtəlif yanaşmaları birləşdirir və insan kapitalının gücləndirilməsinin iqtisadi böyüməyə necə təsir etdiyini göstərir.

Dünya Bankı (2020), *Human Capital Index 2020 Update* adlı hesabatında COVID-19 pandemiyasının insan kapitalı üzərindəki təsirini qiymətləndirir. Pandemiyanın təhsil və səhiyyə xidmətlərinə çıxışı məhdudlaşdırdığı, bunun isə uzunmüddətli iqtisadi inkişafı əngəlləyəcəyi vurğulanır (Dünya Bankı, 2020). Eyni zamanda, World Economic Forum (2020), *The Global Competitiveness Report 2020* adlı tədqiqatında insan kapitalının inkişafının ölkələrin iqtisadi rəqabət qabiliyyətini artıran əsas amil olduğunu bildirir. Bu, təhsil və səhiyyə sahələrindəki inkişafı əlaqələndirilir və inkişaf etmiş ölkələrin yüksək insan kapitalına sahib olduğunu göstərir (World Economic Forum, 2020).

IMF (2021), *World Economic Outlook* raportunda, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə insan kapitalının inkişafının, iqtisadi bərpa və dayanıqlı inkişaf üçün əsas şərt olduğunu qeyd edir. COVID-19 sonrası iqtisadi bərpanın sürətini artırmaq üçün təhsil və səhiyyə sahələrinə daha çox sərmayə qoyulmasının vacibliyinə toxunur (IMF, 2021). Bununla yanaşı, Munkhbat & Choi (2020), *The Role of Human Capital in Economic Growth* adlı tədqiqatında insan kapitalının iqtisadi artım üçün mühüm amil olduğunu təsdiqləyirlər. Onlar, ölkələr arasında insan kapitalı fərqlərinin inkişaf tempini necə formalaşdırdığını araşdırırlar və inkişaf etmiş ölkələrin bu sahədə daha güclü mövqelərə sahib olduğunu bildirirlər (Munkhbat & Choi, 2020).

Təhsil sahəsinin insan kapitalı ilə əlaqəsi bir çox araşdırmanın əsas mövzularından biridir. OECD (2021), *Education at a Glance* hesabatında, təhsil sistemindəki qeyri-bərabərliyin insan kapitalına təsirini müzakirə edir. Hesabatda, müxtəlif ölkələr arasında təhsil xidmətlərinə bərabər çıxışın vacibliyi vurğulanır (OECD, 2021). World Bank (2021), *World Development Report 2021* adlı hesabatında, rəqəmsal texnologiyaların təhsil və səhiyyə sahələrində insan kapitalını inkişaf etdirməyə necə təsir etdiyini analiz edir. Pandemiya dövründə rəqəmsal təhsil imkanlarının artması, inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün yeni imkanlar yaratmışdır (World Bank, 2021).

Forbes & Harrison (2019), *Technological Disruption and Its Impact on Human Capital Development* adlı məqalələrində texnoloji inkişafın in-

san kapitalına təsirini araşdırırlar. Onlar, avtomatlaşdırma və süni intellektin iş gücü bazarını dəyişdirdiyini və insanların bacarıqlarını necə yeniləmək lazım olduğunu vurğulayırlar (Forbes & Harrison, 2019). Həmçinin, Cerdá & Martínez (2019), *The Challenges of Human Capital Investment in Developing Economies* adlı tədqiqatlarında inkişaf etməkdə olan ölkələrdə insan kapitalına investisiya qoyulmasının qarşısındakı maneələri müzakirə edirlər. Kənd və ucqar bölgələrdə təhsil və səhiyyə xidmətlərinin qeyri-bərabər paylanması, bu sahəyə sərmayə qoyuluşunu çətinləşdirir (Cerdá & Martínez, 2019).

İnsan kapitalı və iqtisadi böyümə arasındakı əlaqəni daha dərinlənən araşdıran Bloom, Canning & Malaney (2020), *Human Capital and Economic Growth* adlı məqalələrində təhsil və səhiyyə sahələrinin inkişafının iqtisadiyyata müsbət təsirini vurğulayırlar. Onlar, yüksək keyfiyyətli təhsil və tibbi xidmətlərə sahib ölkələrin daha yüksək iqtisadi artım göstəricilərinə malik olduğunu qeyd edirlər (Bloom, Canning & Malaney, 2020).

OECD (2020), *The Future of Work* adlı hesabatında, süni intellekt və avtomatlaşdırmanın iş gücü bazarına təsirini araşdırır. Bu dəyişikliklərin insan kapitalına olan tələbləri artırdığını və bu prosesin qarşısını almaq üçün təhsil və peşə bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi lazım olduğunu bildirirlər (OECD, 2020). Cheng & Liao (2021), *Human Capital Development and Its Role in Economic Transformation in Developing Countries* adlı tədqiqatlarında inkişaf etməkdə olan ölkələrdə insan kapitalının inkişafının iqtisadi transformasiyanı sürətləndirdiyini qeyd edirlər. Təhsil və iş gücü bazarına yeni bacarıqların daxil olması, iqtisadi artımın əsas amillərindəndir (Cheng & Liao, 2021).

Khan & Hashim (2019), *Human Capital and Sustainable Economic Development* adlı məqalələrində insan kapitalının davamlı iqtisadi inkişaf üçün vacib olduğunu göstərirlər. Onlar, insan kapitalının inkişafı ilə bağlı uzunmüddətli siyasətlərin tətbiqinin vacibliyini vurğulayırlar (Khan & Hashim, 2019). Son olaraq, Duflo & Kremer (2020), *The Role of Education and Health in Human Capital Development in Emerging Economies* adlı tədqiqatlarında inkişaf etməkdə olan ölkələrdə təhsil və səhiyyə sahələrinə yatırılan sərmayələrin insan kapitalına necə təsir etdiyini

analiz edirlər. Onlar, xüsusilə səhiyyə sahəsindəki islahatların əhəmiyyətinə diqqət çəkirlər (Duflo & Kremer, 2020).

Bu ədəbiyyat, insan kapitalının iqtisadi inkişafdakı rolunu və təhsil, səhiyyə, texnoloji inkişaf kimi əsas amillərin bu sahəyə təsirini əhatə edir. Həmçinin, pandemiyanın və rəqəmsallaşmanın insan kapitalı üzərindəki təsirlərinə dair əsas məsələləri müzakirə edir.

İnsan Kapitalı İndeksi: Ümumi Məlumat

Dünya Bankı tərəfindən təqdim edilən İnsan Kapitalı İndeksi (HCI), ölkələrin insan kapitalı potensialını ölçən bir göstəricidir. Bu indeks, hər bir ölkənin gələcək iqtisadi inkişafını və sosial rifahını təmin etmək üçün əhalisinin təhsil səviyyəsi, sağlamlıq durumu və iş gücünün məhsuldarlığı kimi faktorlara əsaslanır. HCI 0 ilə 1 arasında dəyişən bir ölçüdür, 1 dəyəri ən yüksək inkişafı və insan kapitalını göstərir.

Cədvəl 1.

İnsan Kapitalı İndeksinin elementləri və təsviri

İndeksin Elementləri	Təsvir
Uşaqılıq dövrü sağlamlığı	Erkən yaşlarda uşaqların inkişafı, həyat keyfiyyəti və sağ qalma şansı
Təhsil	18 yaşa qədər təhsil alma səviyyəsi və təhsil keyfiyyəti
İş gücü	Gənclərin əmək bazarına hazırlığı və məhsuldarlığı

Dünya üzrə İnsan Kapitalı İndeksi

Dünya üzrə müxtəlif ölkələr arasında insan kapitalı səviyyələri əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Yüksək inkişaf etmiş ölkələr, ümumiyyətlə, daha

yüksək HCI göstəricilərinə malikdirlər. Bu ölkələr, sağlamlıq və təhsil sistemlərinə böyük investisiyalar edərək, vətəndaşlarının inkişafını dəstəkləyirlər.

Cədvəl 2.

Ən Yüksək HCI Səviyyələrinə Sahib Ölkələr:

Ölkə	İnsan Kapitalı İndeksi (HCI)
Finlandiya	0.90
Norveç	0.88
İsveç	0.85
Sinqapur	0.84
Cənubi Koreya	0.83

Bu ölkələr, təhsil və səhiyyə sahələrində yüksək səviyyəli islahatlar və resurs yatırımları ilə tanınır. Məsələn, Finlandiyada təhsil sisteminin

mükəmməlliyi və sağlamlıq xidmətlərinin genişliyi HCI səviyyəsinin yüksək olmasına səbəb olur (Dünya Bankı, 2023).

Azərbaycanın İnsan Kapitalı İndeksi

Cədvəl 3.

Azərbaycanın HCI ilə bağlı Məlumatlar

İnkişaf Elementləri	Vəziyyət
Təhsil	Təhsil sahəsində islahatlar aparılır, lakin kənd və ucqar rayonlarda keyfiyyətli təhsil hələ də zəifdir
Sağlamlıq	Sağlamlıq sektorunda irəliləyişlər olsa da, tibbi xidmətlər bəzi bölgələrdə qeyri-bərabərdir
İş Gücü	Gənclərin əmək bazarına daxil olması üçün təcrübə və bacarıq inkişaf etdirilməlidir

Azərbaycanın İnsan Kapitalı İndeksi 2023-cü il üzrə təxminən 0.64-dür. Bu göstərici, ölkənin inkişaf etməkdə olan bazar iqtisadiyyatı və insan kapitalı potensialının olduğu, lakin hələ də müəyyən

sahələrdə inkişaf etməsi gərəkən bir vəziyyəti göstərir.

Azərbaycanın təhsil sistemi son illərdə müsbət dəyişikliklərə məruz qalsa da, hələ də bir sıra problemlər mövcuddur. Təhsil sisteminin inkişafı,

xüsusən də məktəbəqədər təhsil və kənd yerlərində təhsil keyfiyyəti ön planda olmalıdır.

Cədvəl 4.

Təhsil Sektorunun İnkişafı:

Təhsil Sahəsində Proqramlar	Əhəmiyyəti
Müasir təhsil proqramları	Beynəlxalq təhsil standartlarına uyğunlaşdırılması
Müəllimlərin peşəkar inkişafı	Müəllimlərin bacarıq və təhsil keyfiyyətini artırma

Azərbaycanın səhiyyə sektorunda da son illər müxtəlif islahatlar həyata keçirilsə də, bu sahədəki inkişaf bölgələr arasında qeyri-bərabərdir. Ucqar bölgələrdə tibbi xidmətlər daha zəifdir və səhiyyə infrastrukturunun möhkəmləndirilməsi vacibdir.

Cədvəl 5.

Sağlamlıq Sektorunun İslahatları:

Sağlamlıq Sahəsində Proqramlar	Əhəmiyyəti
Tibbi xidmətlərə çıxışın artırılması	Xüsusilə ucqar bölgələrdə xidmətlərin bərabər şəkildə yayılması
Uşaqların erkən inkişafı	Səhiyyə və təhsil sahələrində uşaqların sağlamlıq və təhsilində dəstək

Bu məqalənin məqsədi, Dünya Bankının İnsan Kapitalı İndeksi (HCI) üzrə ölkələrarası təhlil aparmaq və Azərbaycanın insan kapitalı sahəsindəki inkişafını araşdırmaqdır. Araşdırma metodologiyası, müvafiq məlumatların əldə edilməsi və təhlilini həyata keçirmək üçün bir neçə

əsas metoddan istifadəni nəzərdə tutur. Bu metodlar əsasən statistik analiz və sorğu suallarına əsaslanır.

Araşdırmanın Növü və Yanaşma

Cədvəl 5.

Sorğu Sualları

Sorğu Sualları	Təsvir
1. İnsan Kapitalı İndeksi (HCI) nədir və hansı göstəricilərə əsaslanır?	HCI-nin tərfi, komponentləri və ölkələrin inkişafını qiymətləndirən əsas amillər.
2. Dünya Bankı tərəfindən verilən HCI məlumatları hansı ölkələri yüksək sıralayır və niyə?	HCI göstəricisinə əsasən ən yüksək sıralanan ölkələrin analizi və bu ölkələrin uğur faktorları.
3. Azərbaycan insan kapitalı sahəsində hansı mövqedədir və bu göstərici hansı amillərlə əlaqədardır?	Azərbaycanın HCI göstəricisi və bu göstəricinin təhsil, səhiyyə və iş gücü məhsuldarlığı ilə əlaqəsi.
4. Azərbaycanda təhsil və səhiyyə sahələrində hansı əsas çətinliklər mövcuddur?	Azərbaycan təhsil və səhiyyə sistemində qarşılaşılan çətinliklər və inkişaf ehtiyacları.
5. Azərbaycanın HCI göstəricisinin yaxşılaşdırılması üçün hansı tədbirlər atılmalıdır?	Azərbaycan HCI səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün təklif olunan islahat və siyasətlər.
6. Təhsil və səhiyyə sahələrindəki islahatlar Azərbaycan insan kapitalına necə təsir edir?	Təhsil və səhiyyə sahələrindəki islahatların insan kapitalı göstəricisinə təsiri.
7. Digər inkişaf etmiş ölkələrlə müqayisədə Azərbaycanın təhsil və səhiyyə sektorunun əsas fərqləri nələrdir?	Azərbaycan və inkişaf etmiş ölkələr arasında təhsil və səhiyyə sektorlarındakı fərqlər.

Bu tədqiqat, keyfiyyət və kəmiyyət metodlarının qarışığından istifadə edən qarışıq metodologiya əsasında qurulmuşdur. İnsan kapitalı ilə bağlı

mövcud məlumatlar Dünya Bankı, beynəlxalq təşkilatlar və Azərbaycan dövlət orqanlarının rəsmi mənbələrindən əldə ediləcəkdir.

- Keyfiyyət analizi: Azərbaycan təhsil və səhiyyə sistemlərində aparılan islahatların təhlili, eləcə də insan kapitalı sahəsindəki çətinliklər.

- Kəmiyyət analizi: İnsan kapitalı indeksi üzrə statistik məlumatların təhlili və digər ölkələrlə müqayisə.

2. Sorğu Sualları və Məlumat Toplama

Araşdırma məqsədinə uyğun olaraq, aşağıdakı əsas sorğu sualları nəzərdə tutulmuşdur:

3. Məlumatların Toplanması

Tədqiqatın məlumatları əsasən ikinci əl mənbələrdən toplanacaq. Bu məlumatlar, Dünya Bankı, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, Təhsil Nazirliyi və Səhiyyə Nazirliyi kimi rəsmi qurumlardan əldə ediləcəkdir. Araşdırmada istifadə olunan məlumatlar aşağıdakılardır:

- Dünya Bankının İnsan Kapitalı İndeksi hesabatları: HCI göstəricilərinin ümumi analizi və ölkələrarası müqayisəsi.

- Azərbaycanın təhsil və səhiyyə sahələrindəki illik hesabatları: Təhsil və səhiyyə

sektorundakı inkişaf və çətinliklər barədə məlumatlar.

- Rəsmi dövlət statistika məlumatları: Əhəlinin sağlamlıq vəziyyəti, təhsil səviyyəsi və iş gücü bazarının məlumatları.

Analiz: İnsan Kapitalı İndeksi (HCI) üzrə Sorğu Sualları

Bu analiz, sorğu suallarına əsaslanaraq Dünya Bankı tərəfindən təqdim edilən İnsan Kapitalı İndeksini (HCI) və Azərbaycanın bu indekstdəki mövqeyini araşdıracaqdır. Hər bir sualın ətrafında aparılacaq təhlil, Azərbaycanın insan kapitalı potensialını qiymətləndirmək və gələcək inkişaf istiqamətlərini müəyyən etmək üçün əsaslı təhlil təqdim edir.

İnsan Kapitalı İndeksi (HCI), bir ölkənin vətəndaşlarının gələcək iqtisadi məhsuldarlığını ölçmək məqsədilə Dünya Bankı tərəfindən təqdim edilən bir göstəricidir. HCI, əsasən üç mühüm göstəriciyə əsaslanır:

Cədvəl 6.

İnsan Kapitalı İndeksi (HCI) nədir və hansı göstəricilərə əsaslanır?

Göstəricilər	Təsvir
Sağlamlıq	Uşaqlıq dövründə sağlamlıq səviyyəsi, ölümlərin azaldılması, sağlamlıq xidmətlərinə çıxış.
Təhsil	18 yaşa qədər təhsil alma müddəti və təhsil keyfiyyəti.
İş gücü məhsuldarlığı	İş gücünün təhsili və bacarıqları ilə əlaqəli əmək məhsuldarlığı.

Bu göstəricilər birləşdirilərək, hər bir ölkənin insan kapitalı indeksi hesablanır və bu indeks, həmin ölkənin gələcək inkişaf potensialını ölçməkdə əhəmiyyətli bir rol oynayır.

Dünya Bankının HCI sıralaması, təhsil və səhiyyə sahələrində inkişaf etmiş ölkələri yüksək sıralayır. Yüksək sıralama əldə edən ölkələr adətən aşağıdakı xüsusiyyətlərə malikdir:

Cədvəl 7.

Dünya Bankı tərəfindən verilən HCI məlumatları hansı ölkələri yüksək sıralayır və niyə?

Ölkələr	Əsas Səbəblər
Finlandiya	Yüksək keyfiyyətli təhsil sistemi, universal səhiyyə xidmətləri, uşaqların erkən inkişafı üçün ciddi sərmayələr.
Norveç	İkili təhsil sistemi, yüksək həyat keyfiyyəti, uzunmüddətli sağlamlıq proqramları.
İsveç	Sağlamlıq və təhsil sahələrinə böyük dövlət sərmayələri, yüksək sosial rifah səviyyəsi.
Sinqapur	Qlobal təhsil və sağlamlıq göstəricilərində ən yüksək standartlar, yüksək iş gücü məhsuldarlığı.

Bu ölkələrdə insan kapitalı sahəsində aparılan müasir islahatlar və strateji investisiyalar, onların yüksək HCI sıralamasını təmin etmişdir.

Azərbaycanın HCI göstəricisi təxminən 0.64-dür (2023-cü il). Bu göstərici, inkişaf etməkdə olan bazar iqtisadiyyatı olan bir ölkənin vəziyyətini əks

etdirir. Azərbaycanın insan kapitalı potensialı müxtəlif amillərlə əlaqədardır:

Cədvəl 8.**Azərbaycan insan kapitalı sahəsində hansı mövqedədir və bu göstərici hansı amillərlə əlaqədardır?**

Amil	Təsvir
Təhsil islahatları	Təhsil sektorunda müəyyən islahatlar olsa da, kənd və ucqar bölgələrdə keyfiyyət hələ də aşağıdır.
Sağlamlıq xidmətləri	Tibbi xidmətlərə çıxışda bərabərsizlik mövcuddur, xüsusən də uzaq bölgələrdə.
İş gücü və bacarıqlar	İş gücünün bacarıqları əsasən aşağı səviyyədədir və gənclərin iş bazarına inteqrasiyası çətinləşir.

Azərbaycanın insan kapitalının inkişafı üçün təhsil və səhiyyə sahələrində daha geniş islahatlara ehtiyac duyulur.

Azərbaycanda təhsil və səhiyyə sahələrində hansı əsas çətinliklər mövcuddur?

Azərbaycanda təhsil və səhiyyə sahələrində bir sıra əsas çətinliklər mövcuddur:

Cədvəl 9. Azərbaycan insan kapitalı sahəsində hansı mövqedədir və bu göstərici hansı amillərlə əlaqədardır?

Sahə	Çətinliklər
Təhsil	Kənd və ucqar bölgələrdə keyfiyyətli təhsil imkanlarının olmaması, məktəb infrastrukturalarının köhnəlməsi.
Səhiyyə	Tibbi xidmətlərin qeyri-bərabər bölüşdürülməsi, səhiyyə xidmətlərinə bərabər çıxışın olmaması.
İş gücü təhsili	Gənclərin iş bazarına hazırlığı, peşə təhsilinin zəifliyi və bazara uyğun bacarıqların olmaması.

Bu çətinliklər insan kapitalının inkişafını ləngidən əsas maneələrdir və həll edilməsi üçün ciddi islahatlar tələb olunur.

Azərbaycanın HCI göstəricisinin yaxşılaşdırılması üçün aşağıdakı tədbirlər təklif olunur:

Cədvəl 10.**Azərbaycanın HCI göstəricisinin yaxşılaşdırılması üçün hansı tədbirlər atılmalıdır?**

Tədbirlər	Təsvir
Təhsil sisteminin modernləşdirilməsi	Müasir təhsil proqramlarının tətbiqi, təhsil infrastrukturunun yaxşılaşdırılması.
Sağlamlıq xidmətlərinin gücləndirilməsi	Tibbi xidmətlərə bərabər çıxışı təmin etmək, səhiyyə infrastrukturunu və xidmət keyfiyyətini artırmaq.
Peşə təhsilinin inkişafı	Gənclərin iş bazarına hazırlığı üçün peşə təhsilinə daha çox investisiya qoyulması.

Bu tədbirlər Azərbaycanın insan kapitalı indeksini artırmağa kömək edəcək və ölkənin iqtisadi inkişafına müsbət təsir göstərəcəkdir.

Təhsil və səhiyyə sahələrindəki islahatlar, insan kapitalının inkişafında mühüm rol oynayır. Azərbaycanda həyata keçirilən islahatların bəzi müsbət təsirləri:

Cədvəl 11.

Təhsil və səhiyyə sahələrindəki islahatlar Azərbaycan insan kapitalına necə təsir edir?

İslahatlar	Təsir
Təhsil islahatları	Kənd yerlərində yeni məktəblərin tikilməsi, müəllimlərin peşəkar inkişafı, beynəlxalq təhsil proqramlarının tətbiqi.
Səhiyyə islahatları	Tibbi xidmətlərin keyfiyyətinin artırılması, səhiyyə infrastrukturunun modernləşdirilməsi, səhiyyə xidmətlərinə çıxışın genişləndirilməsi.

Bu islahatlar, uzun müddət ərzində insan kapitalının inkişafını və Azərbaycanın HCI göstəricilərinin yaxşılaşmasını təmin edəcəkdir.

Azərbaycanın təhsil və səhiyyə sektoru inkişaf etmiş ölkələrdən bir neçə mühüm fərqlə ayrılır:

Cədvəl 12.

Digər inkişaf etmiş ölkələrlə müqayisədə Azərbaycanın təhsil və səhiyyə sektorunun əsas fərqləri nələrdir?

Sahə	Fərqlər
Təhsil	İnkişaf etmiş ölkələrdə müasir təhsil proqramları və müəllim keyfiyyəti yüksəkdir, Azərbaycanda isə təhsil sistemində müxtəlif çatışmazlıqlar mövcuddur.
Səhiyyə	İnkişaf etmiş ölkələrdə səhiyyə xidmətlərinə bərabər çıxış və yüksək keyfiyyətli tibbi xidmətlər təmin olunur, Azərbaycanda isə tibbi xidmətlər arasında böyük fərqlər mövcuddur.

Bu fərqlər, Azərbaycanın insan kapitalını inkişaf etdirmək üçün əlavə səylər tələb etdiyini göstərir.

Nəticə:

Azərbaycan, insan kapitalı göstəriciləri üzrə digər inkişaf etmiş ölkələrlə müqayisədə müəyyən çətinliklərlə üzləşir. Lakin, təhsil və səhiyyə sahələrində aparılacaq dərin islahatlar və investisiyalar, ölkənin insan kapitalını artırmaq və iqtisadi inkişafını sürətləndirmək üçün vacibdir.

Analiz Nəticələrinin Müzakirəsi

İnsan Kapitalı İndeksi (HCI) üzrə apardığımız təhlil, Azərbaycanın mövcud vəziyyətini və inkişaf potensialını daha dərinlən anlamağa imkan verir. Təhlil nəticələri, Azərbaycanın insan kapitalı sahəsində bəzi uğurları və eyni zamanda, əhəmiyyətli inkişaf sahələrini göstərir. Aşağıda, təhlil nəticələrinin müzakirəsi verilmişdir:

1. İnsan Kapitalı Göstəricilərinin Ümumi Görünüşü

İnsan kapitalı, bir ölkənin iqtisadi inkişafını və gələcək potensialını müəyyən edən əsas amillərdən biridir. Dünya Bankının təqdim etdiyi HCI, ölkələrin təhsil, səhiyyə və iş gücü məhsuldarlığı kimi göstəricilərinə əsaslanır. Təhlil göstərdi ki, inkişaf etmiş ölkələr bu göstəricilərdə yüksək nəticələr əldə edir və onların təhsil və səhiyyə sahələrinə olan sərmayələri, bu göstəriciləri artıran əsas faktorlardır.

2. Azərbaycanın HCI Göstəricisi və Çətinliklər

Azərbaycanın HCI göstəricisi 0.64-dür və bu, inkişaf etməkdə olan bazar iqtisadiyyatına malik ölkələrin səviyyəsindədir. Azərbaycan, son illərdə təhsil və səhiyyə sahələrində müəyyən islahatlar həyata keçirmiş olsa da, bəzi əsas problemlər hələ də qalmaqdadır. Kənd və ucqar bölgələrdə təhsil və səhiyyə xidmətlərinin keyfiyyətinin aşağı olması, iş gücü məhsuldarlığının inkişaf etməməsi, Azərbaycanın insan kapitalı sahəsindəki ən böyük çətinliklərdəndir.

3. Təhsil və Səhiyyə Sahələrindəki Çətinliklər və Təkliflər

Azərbaycanda təhsil və səhiyyə sahələrindəki ən ciddi çətinliklər, infrastruktur çatışmazlıqları və regionlar arasındakı bərabərsizliklərdən qaynaqlanır. Kənd bölgələrində təhsil və tibbi xidmətlərə çıxış məhdud olur, bu da insan kapitalının inkişafını əngəlləyir. Bununla yanaşı, təhsil sahəsində peşəkar inkişafın zəifliyi, müasir təhsil proqramlarının tətbiqinin ləng olması, səhiyyə sahəsində isə tibbi xidmətlərin qeyri-bərabər yayılması əsas problemlərdəndir.

Təhlil nəticələri, Azərbaycanın HCI göstəricisini yaxşılaşdırmaq üçün təhsil və səhiyyə

sahələrində daha çox sərmayə qoyulmasının və islahatların aparılmasının vacib olduğunu göstərir. Məqsədli siyasətlər, təhsil və səhiyyə sahələrindəki qeyri-bərabərliyi aradan qaldırmalı və keyfiyyətli xidmətlərə çıxışı genişləndirməlidir.

4. Digər İnkişaf Etmiş Ölkələrlə Müqayisə

Dünya Bankı sıralamasında yüksək mövqedə olan ölkələr, xüsusilə Finlandiya, Norveç, İsveç və Sinqapur, təhsil və səhiyyə sahələrində yüksək standartlara malikdirlər. Bu ölkələrdə mövcud olan müasir təhsil sistemləri, tibbi xidmətlərin bərabər şəkildə təqdim olunması və insan kapitalına edilən sərmayələr, onların HCI göstəricilərini müsbət istiqamətdə yüksəldir. Azərbaycanla müqayisədə bu ölkələrdəki təhsil və səhiyyə sektorlarının daha yaxşı təşkil olunmuş olması, inkişaf etməkdə olan bir ölkə olaraq Azərbaycanın daha çox islahat etməsinə ehtiyac olduğunu göstərir.

5. HCI Göstəricisinin Yaxşılaşdırılması Üçün Tədbirlər

Azərbaycanın HCI göstəricisinin yaxşılaşdırılması üçün bir neçə vacib tədbir müzakirə edilə bilər. İlk növbədə, təhsil və səhiyyə sahələrində islahatlar daha sürətlə həyata keçirilməlidir. Kənd bölgələrindəki təhsil və səhiyyə xidmətlərinin keyfiyyətinin artırılması üçün dövlət tərəfindən əlavə sərmayələr və layihələr dəstəklənməlidir. Eyni zamanda, gənclərin iş gücü bazarına uyğun bacarıqlarla yetişdirilməsi üçün peşə təhsilinə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Nəticə və Təkliflər

Bu məqalə, Dünya Bankının İnsan Kapitalı İndeksi (HCI) əsasında ölkələrarası müqayisə apararaq, Azərbaycanın insan kapitalı sahəsindəki vəziyyətini və inkişaf potensialını araşdırmışdır. Nəticələr göstərdi ki, Azərbaycanın insan kapitalı göstəricisi digər inkişaf etmiş ölkələrlə müqayisədə aşağıdır, lakin bu sahədə edilən islahatlar və investisiyalarla mövcud vəziyyətin yaxşılaşdırılması mümkündür.

Azərbaycanda təhsil və səhiyyə sahələrində qarşılaşılan əsas çətinliklər, infrastrukturun zəifliyi, keyfiyyətin qeyri-bərabər paylanması və iş gücü bazarının tələblərinə uyğun bacarıqların çatışmazlığıdır. Lakin, bu problemlər həm dövlətin, həm də özəl sektorun birgə səyi ilə həll edilə bilər.

Təkliflər:

1. Təhsil sahəsində islahatların gücləndirilməsi:

- Kənd və ucqar bölgələrdə məktəb infrastrukturlarının modernləşdirilməsi və təhsil keyfiyyətinin artırılması.
- Müəllimlərin peşəkar inkişafı və təhsil proqramlarının müasirləşdirilməsi.
- Peşə təhsilinin təşviqi və gənclərin iş bazarına uyğun bacarıqlarla yetişdirilməsi.

2. Səhiyyə xidmətlərinin bərabər paylanması:

- Tibbi xidmətlərin bərabər şəkildə hər bölgədə mövcudluğunu təmin etmək üçün səhiyyə infrastrukturunun gücləndirilməsi.
- Sağlamlıq xidmətlərinə çıxışın artırılması və səhiyyə proqramlarının genişləndirilməsi, xüsusən kənd və uzaq bölgələrdə.
- Uşaqlar və gənclər üçün sağlamlıq təhsilinin artırılması və tibbi xidmətlərə daha yaxşı çatdırılması.

3. İnsan kapitalının inkişafını dəstəkləyən iqtisadi siyasətlər:

- Təhsil və səhiyyə sahələrinə daha çox dövlət sərmayəsinin ayrılması.
- İş gücü məhsuldarlığını artırmaq məqsədilə işçilərin bacarıq səviyyələrinin artırılmasına yönəldilmiş təşviqlərin tətbiqi.
- İnvestisiya mühitinin yaxşılaşdırılması və təhsilli işçilər üçün daha çox iş imkanlarının yaradılması.

4. İslahatların davamlılığı və monitorinqi:

- Təhsil və səhiyyə sahələrində həyata keçirilən islahatların davamlı olaraq izlənməsi və qiymətləndirilməsi.
- Beynəlxalq təcrübələrdən istifadə edərək, Azərbaycanın insan kapitalını artırmaq üçün uzunmüddətli strategiyaların hazırlanması.

Azərbaycanın insan kapitalını artırmaq üçün uzunmüddətli və strateji yanaşmalara ehtiyacı vardır. Təhsil və səhiyyə sahələrində aparılacaq mütəmadi islahatlar və iqtisadi inkişafı dəstəkləyən tədbirlər, ölkənin HCI göstəricilərinin yaxşılaşdırılmasına və ümumi iqtisadi rifahın artırılmasına müsbət təsir göstərəcəkdir. Bu prosesin əsasını insan kapitalına edilən sərmayə təşkil edəcək və gələcəkdə daha güclü, daha rəqabətli bir iqtisadiyyatın formalaşmasına yol açacaqdır.

ƏDƏBİYYAT SIYAHISI:

1. Aghion, P., & Howitt, P. (2021). Human Capital, Innovation, and Economic Growth: The Role of Knowledge and Technology. Cambridge University Press.
2. Bloom, D. E., Canning, D., & Malaney, P. (2020). Human Capital and Economic Growth: How Far Have We Come?. *Journal of Economic Perspectives*, 34(1), 3-30.
3. Cerdá, A., & Martínez, M. (2019). The Challenges of Human Capital Investment in Developing Economies. *Development Studies Quarterly*, 44(1), 35-49.
4. Cheng, X., & Liao, Q. (2021). Human Capital Development and Its Role in Economic Transformation in Developing Countries. *Economic Development and Cultural Change*, 69(3), 917-939.
5. Duflo, E., & Kremer, M. (2020). The Role of Education and Health in Human Capital Development in Emerging Economies. *The Journal of Economic Perspectives*, 34(2), 127-142.
6. Dünya Bankı. (2020). Human Capital Index 2020 Update: Human Capital in the Time of COVID-19. Dünya Bankı.
7. Forbes, D., & Harrison, J. (2019). Technological Disruption and Its Impact on Human Capital Development. *Harvard Business Review*, 97(4), 112-121.
8. IMF. (2021). World Economic Outlook: Managing Divergent Recoveries. Beynəlxalq Valyuta Fondu.
9. Khan, A., & Hashim, A. (2019). Human Capital and Sustainable Economic Development: Evidence from Asia. *Sustainability*, 11(7), 1926.
10. Munkhbat, B., & Choi, S. (2020). The Role of Human Capital in Economic Growth: A Cross-Country Analysis. *Asian Economic Policy Review*, 15(2), 253-275.
11. OECD. (2020). The Future of Work: The Impact of Artificial Intelligence on Jobs and Human Capital. OECD Publishing.
12. OECD. (2021). Education at a Glance 2021: OECD Indicators. OECD Publishing.
13. World Bank. (2020). The Impact of COVID-19 on Human Capital and Health Systems: Lessons Learned from Developing Economies. Dünya Bankı.
14. World Bank. (2021). World Development Report 2021: Data, Digitalization, and Human Capital. Dünya Bankı.
15. World Economic Forum. (2020). The Global Competitiveness Report 2020. Davos: World Economic Forum.

Aydan İlkin MAMMADLI

Academy of Public Administration under the President, Master

ANALYSIS OF THE WORLD BANK'S HUMAN CAPITAL INDEX (HCI) ACROSS COUNTRIES, INCLUDING AZERBAIJAN

Summary

In 2018, the World Bank introduced the Human Capital Index (HCI) as a measure to assess the level of development of countries based on education, health, and labor productivity. The HCI includes indicators such as childhood health, education quality, and workforce skills. The index ranges from 0 to 1, with higher values indicating stronger human capital.

Countries with high levels of development, such as Finland, Norway, and Sweden, possess high HCI scores. These nations have made substantial investments in education and health, leading to robust human capital development. Azerbaijan, with an HCI score of approximately 0.64, reflects that there is room for growth and development in the country's human capital sector. Although Azerbaijan has made progress in education and health, more reforms and investments are needed to achieve higher human capital levels.

In education, various reforms have been implemented in Azerbaijan; however, the quality of education, especially in rural areas, remains subpar. The health sector has also shown improvement, but access to

medical services is still unequal across different regions. To enhance human capital and accelerate economic development, further investments and reforms in both the education and healthcare sectors are essential.

Keywords: *Human Capital, World Bank, Human Capital Index, Education, Health, Healthcare.*

Айдан Илькин МАМЕДЛИ

Академия государственной службы при Президенте, магистр

АНАЛИЗ ИНДЕКСА ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА ВСЕМИРНОГО БАНКА (НСІ) МЕЖДУ СТРАНАМИ, ВКЛЮЧАЯ АЗЕРБАЙДЖАН

Резюме

В 2018 году Всемирный банк представил Индекс человеческого капитала (НСІ), который оценивает уровень развития стран на основе образования, здравоохранения и производительности труда. Индекс НСІ включает такие показатели, как здоровье в детском возрасте, качество образования и навыки рабочей силы. Индекс варьируется от 0 до 1, при этом более высокие значения указывают на более высокий человеческий капитал.

Страны с высоким уровнем развития, такие как Финляндия, Норвегия и Швеция, имеют высокие значения НСІ. Эти страны сделали значительные инвестиции в образование и здравоохранение, что привело к мощному развитию человеческого капитала. Азербайджан, с НСІ около 0,64, показывает, что в стране есть потенциал для развития человеческого капитала. Хотя в Азербайджане достигнуты определенные успехи в области образования и здравоохранения, для достижения более высокого уровня человеческого капитала требуется больше реформ и инвестиций.

В сфере образования в Азербайджане были проведены различные реформы, однако качество образования, особенно в сельских районах, все еще остается низким. Сектор здравоохранения также показал улучшения, но доступ к медицинским услугам остается неравномерным в разных регионах. Для улучшения человеческого капитала и ускорения экономического развития необходимы дополнительные инвестиции и реформы в области образования и здравоохранения.

Ключевые слова: *Человеческий капитал, Всемирный банк, Индекс человеческого капитала, образование, здравоохранение, медицинское обслуживание.*